

**ТОШКЕНТ ИРРИГАЦИЯ ВА КИШЛОК
ХУЖАЛИГИНИ
МЕХАНИЗАЦИЯЛАШТИРИШ
МУХАНДИСЛАРИ ИНСТИТУТИ**

**«Хаёт фаолияти хавфсизлиги» кафедраси
«Хаёт фаолияти хавфсизлиги» фанидан**

МАВЗУ :

Ҳаёт фаолияти хавфсизлиги фанининг таркибий қисмлари ва уларнинг текшириш объектлари. Фаолият хавфсизлигини таҳлил қилиш.

- Режа:
 - 1. ҲФХнинг таркибий қисмлари.
 - 2. Фаолият жараёни модели ҳақида тушунча.
 - 3. ХФХ фанининг асосий тушунчалари ва таърифлари.

Адабиётлар:

- 1. A. Mark, P. Friend James Fundamentals of Occupational Safety and Health. Bernan Press. Germaniya, 2007
- 2. Нигматов И. ва бошқалар. Фавқулодда вазиятлар ва фуқаро муҳофазаси. Тошкент. 2011й.
- 3. Нурхўжаев А.К. Юнусов М.Ю. ва бошқалар. Фавқулодда вазиятлар ва муҳофаза тадбирлари.
- Юнусов М.Ю. Икромов Э.Ж. Фуқаро муҳофазаси - доимий зарурат. Тошкент, 2002.
- **Николаев Н.С., Дмитриев И.М. и др. Гражданская оборона на объектах агропромышленного комплекса.** М.: Агропромиздат, 1990.
- Ю.М. Воздвиженский. Безопасность жизнедеятельности на предприятиях связи в чрезвычайных ситуациях. Санкт-Петербург. 2007

**Хаёт фаолияти
хавфсизлигининг
таркибий
қисмлари**

ҲФҲнинг назарий асослари

ҲФҲнинг табиий жihatлари

**Ишлаб чиқаришда меҳнат
муҳофазаси**

**Фавқулодда вазиятларда
хавфсизлик**

ҲФХнинг назарий асослари. Бу таркибий қисмда хавфларнинг турлари, синфланиши, таваккал назарияси, хавфсизлик эргономикаси ва психологияси тўғрисида сўз юритилади.

ҲФХнинг табиий жихатлари. Бунда хавфсизликни таъминлашда салбий таъсир қиладиган табиий омиллар жумладан, микроклим кўрсаткичлари, зарарли заҳарли омиллар, ёритилганлик даражалари баён этилади.

Ишлаб чиқаришда меҳнат муҳофазаси.

Бунда ишлаб чиқаришда инсон учун хавфли бўлган омиллар жумладан, шовиқ ва тираш кўрсаткичлар, машина ва механизмлар билан боғлиқ хавфлар ҳамда электр ва ёнғин хавфсизлиги масалалари ёритилади.

Фавқулодда вазиятларда хавфсизлик.

Бунда турли кўринишдаги фавқулодда вазиятлар юзага келганда аҳолини хавфсизлигини таъминлаш ҳамда вайрон бўлган ҳудудларда авария-қутқарув ишларини олиб бориш масалалари баён этилади.

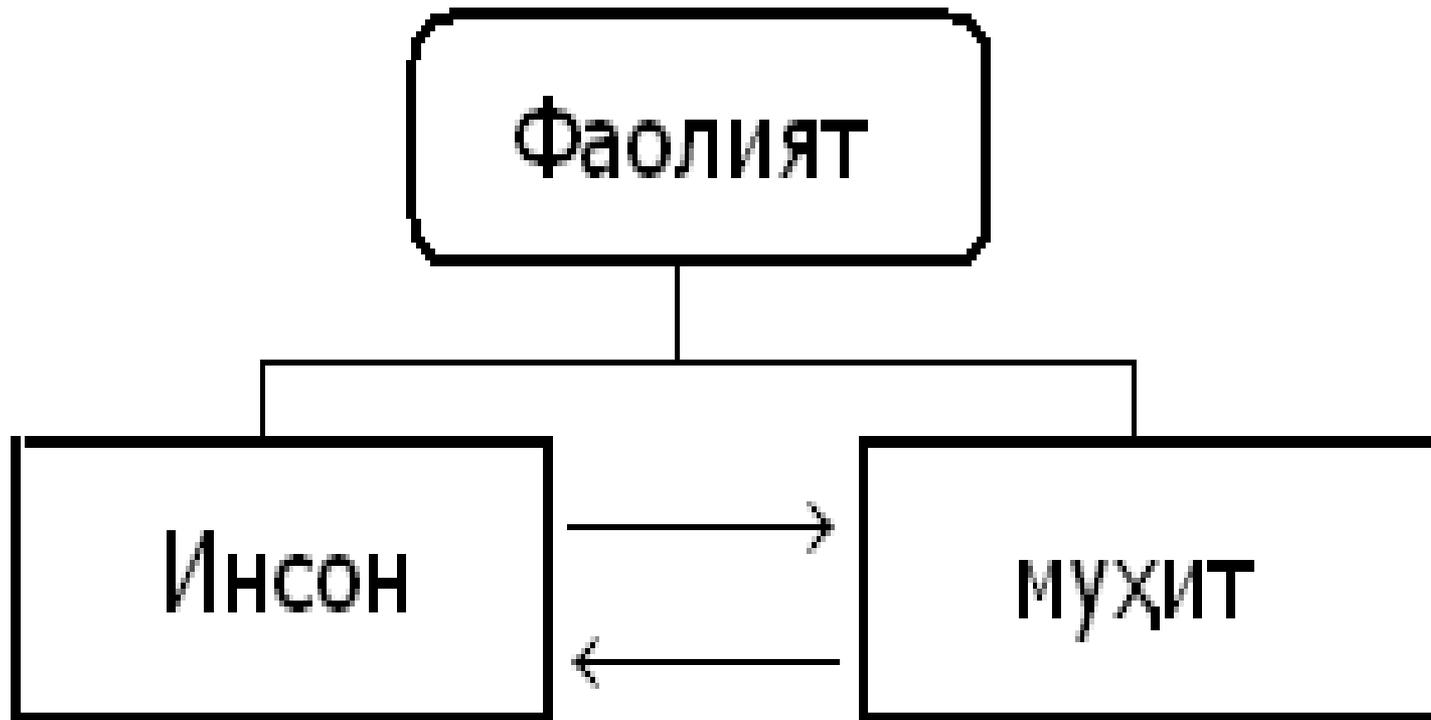
Фаолият ва меҳнат.

- Файласуфларнинг фикрича, инсонга берилиши керак бўлган энг тўғри таъриф бу - “**Homo agens**”, яъни ҳаракат қилувчи, ёки фаолият кўрсатувчи одамдир.
- Онгли равишда маълум бир мақсадга, натижага эришиш учун қилинган ҳар қандай ҳатти-ҳаракатни **фаолият** деб қараш мумкин.
- Фаолиятнинг турли-туман шакллари мавжуд, масалан жисмоний меҳнат, ақлий меҳнат, илм-фан, спорт, санъат, адабиёт билан шуғулланиш, маданий ҳордиқ чиқариш ва бошқа.
- Юқоридагиларнинг ичида **меҳнат фаолиятнинг олий шакли** деб ҳисобланади, чунки фақат меҳнат натижасидагина инсониятнинг барча **моддий, маънавий ва бошқа турдаги бойликлари** яратилади.

Фаолият жараёни модели ҳақида тушунча

- Фаолият жараёнининг моделини умумий ҳолда иккита элементдан ташкил топган деб қараш мумкин. Булар бир-бири билан **тўғри ва қайтма (тесқари)** алоқада бўладиган инсон ва муҳит элементларидир.
- Қайтма алоқалар моддий дунёнинг **реактивлик хусусиятига**, яъни ташқи таъсирга нисбатан қарши акс таъсир кўрсата олиш умумий қонуниятларига асосланган. (1-расм).

Фаолият жараёни модели

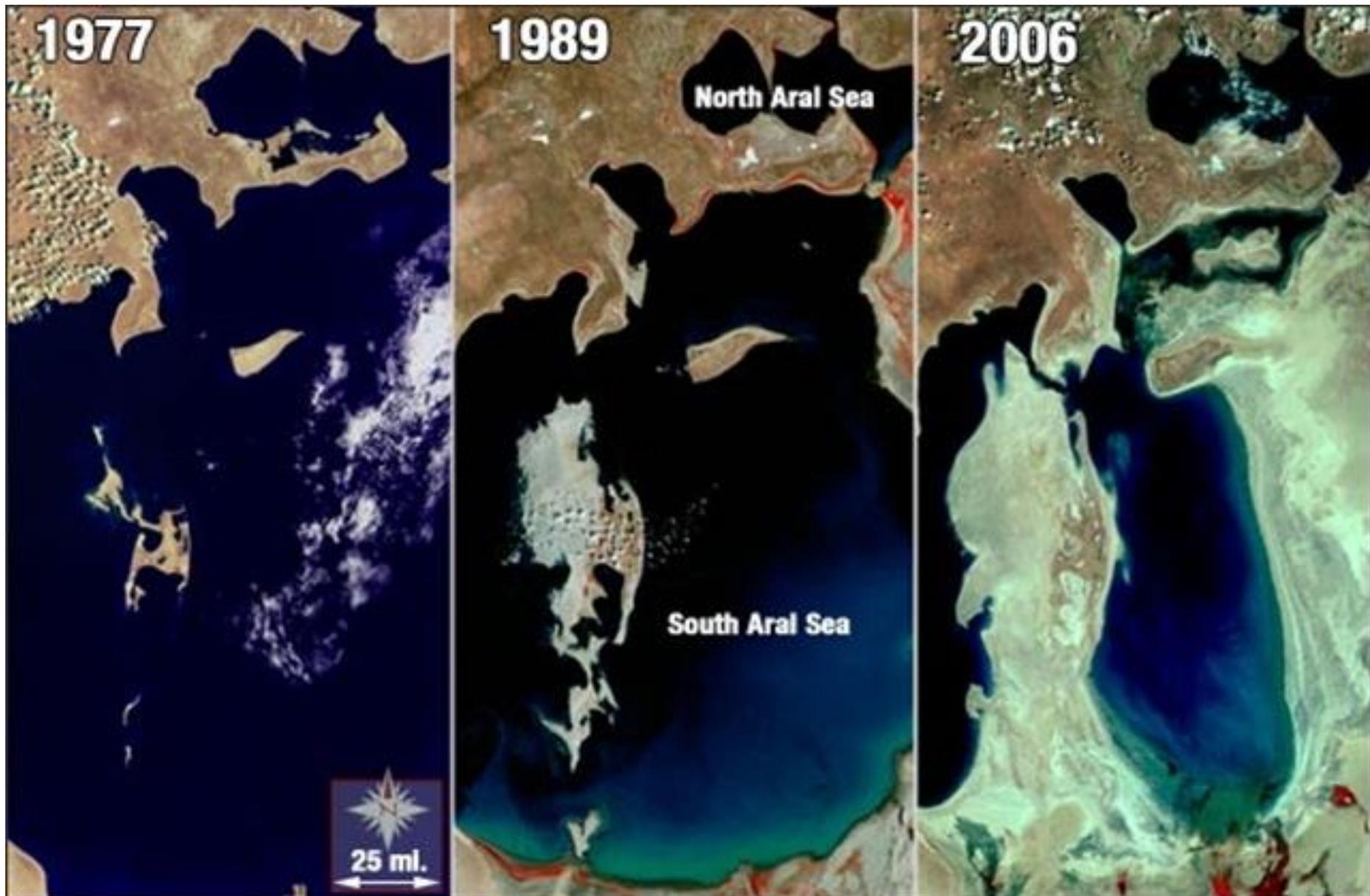
- ▶ 1-расм. Фаолият жараёни модели ("инсон – муҳит" тизими).

«Инсон - муҳит» тизими икки мақсадлидир:

- **биринчи мақсад** – кўзланган маълум бир *натижасага, самарага* эришишдан иборат;
- **иккинчи мақсад** – биринчи мақсадга эришиш учун қилинадиган хатти-ҳаракатлар натижасида юзага келиши мумкин бўлган *кўнгилсиз оқибатларни* (муаммоларни), бартараф қилишдан иборатдир (инсон томонидан муҳитга нисбатан ва муҳит томонидан инсонга нисбатан).

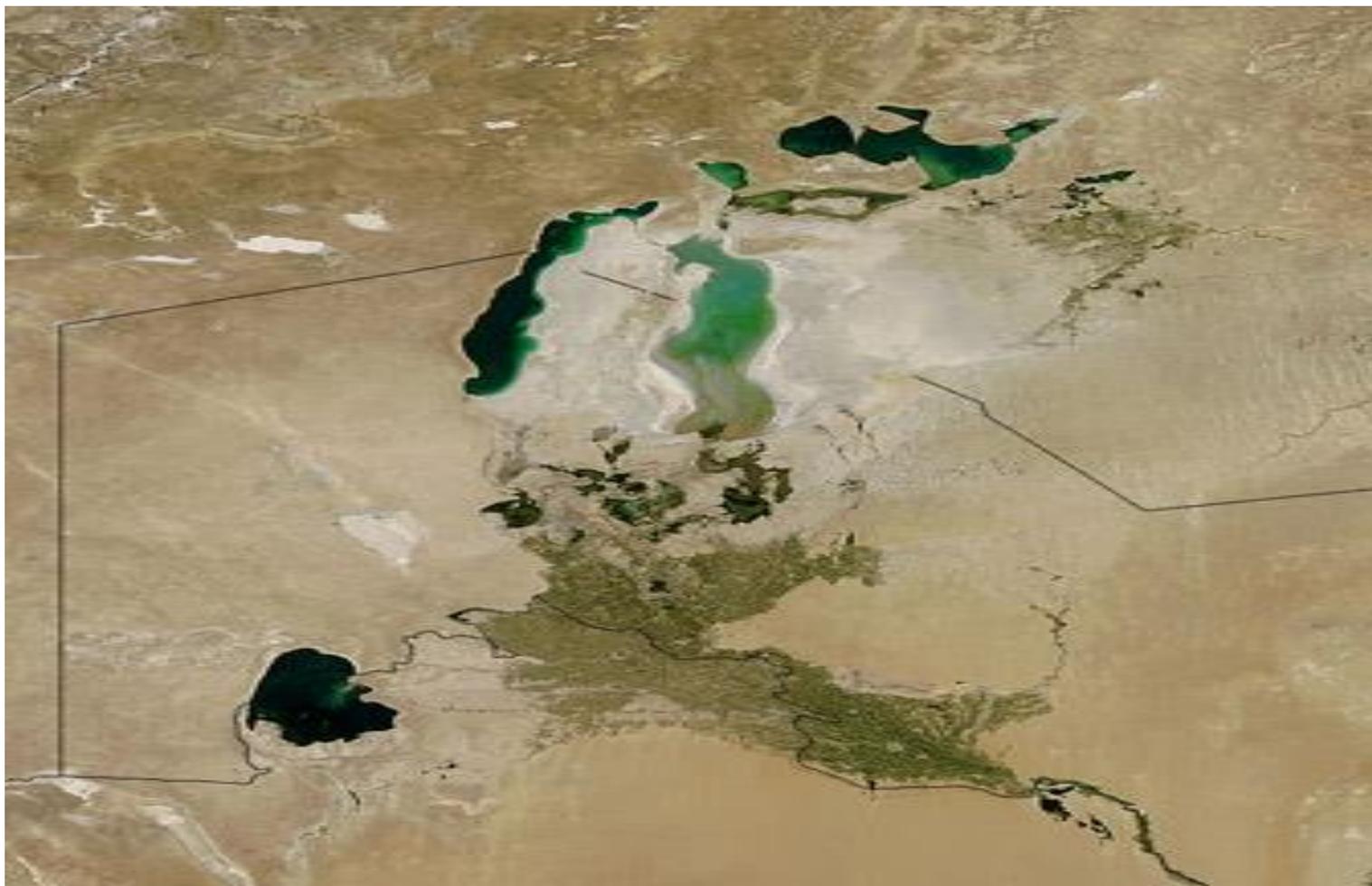
Орол денгизи куриши босқичлари

Деярли куриб қолган Орол денгизининг 2009 йилда Ер йўлдошлари орқали олинган сурати.

Орол денгизининг космосдан олинган сурати
13.09.2010 | 14:47

Хавфга боғлиқ асосий тушунчалар ва таърифлар.

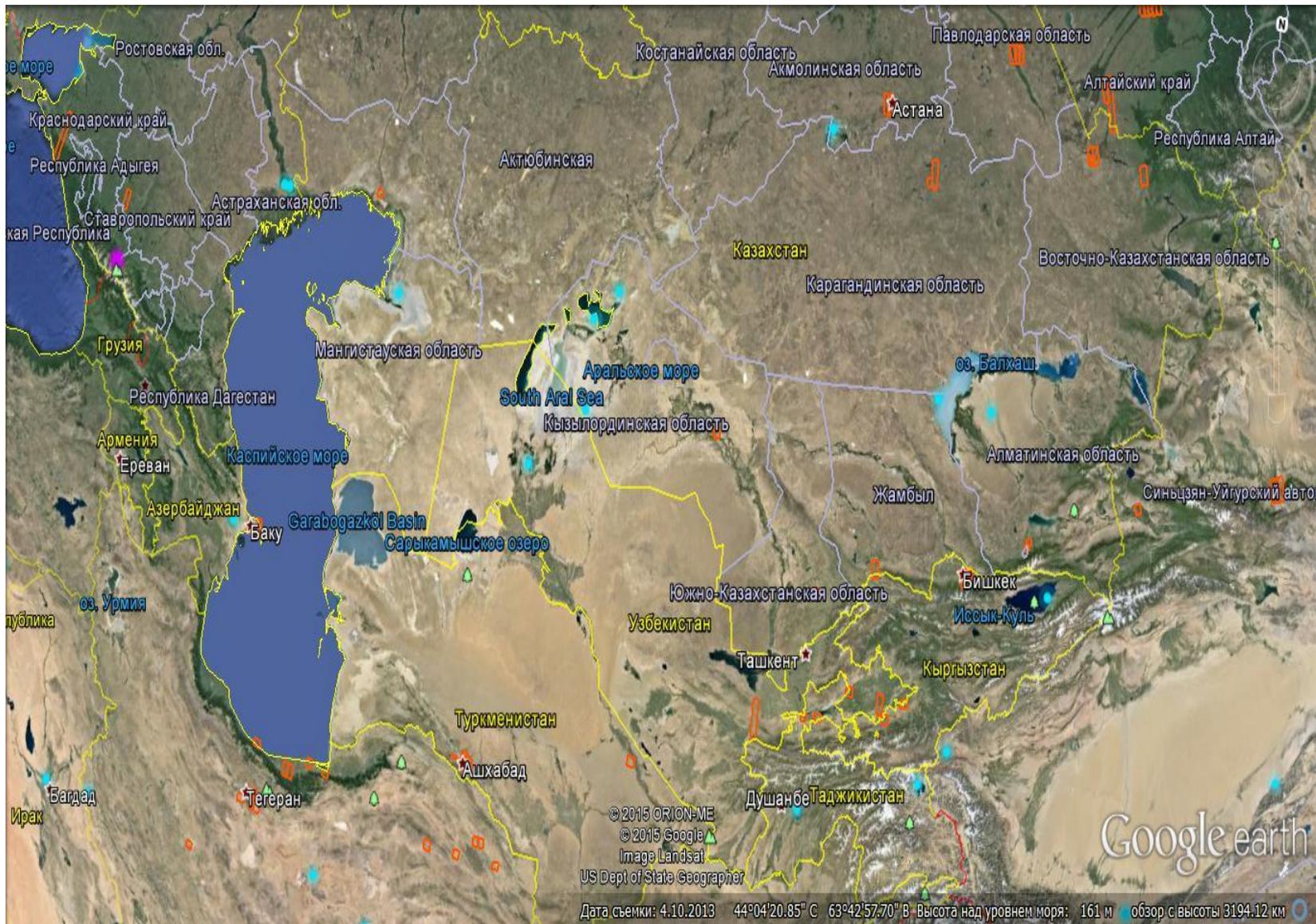

Хавф тушунчаси

- **Хавф** – ҳаёт-фаолият хавфсизлигининг марказий тушунчасидир.
- *Маълум бир шарт-шароитларда инсон ҳаёти ва соғлигига тўғридан-тўғри ёки билвосита зарарли таъсир қилувчи ҳар қандай ҳодиса, воқеа, жараёнлар, объектлар ва бошқаларга **хавф** деб айтилади.*
- *Ҳар қандай энергияга, кимёвий ва (ёки) биологик фаол ташкил қилувчиларга эга бўлган, ҳамда параметрлари инсон ҳаёт - фаолият кечириш шароитларига тўғри келмайдиган кўрсаткичларга эга бўлган ҳар қандай тизим **хавф** туғдиради.*

Хавф турлари

- Хавфлар **яширин (потенциал)** ва **реал (юзага келган)** турларга ажратилади
- (4-расм).
- Потенциал хавфнинг юзага келиши учун, яъни реал хавфга айланиши учун **“сабаблар”** деб аталувчи шарт-шароитлар зарур бўлади.

© 2015 ORION-ME
© 2015 Google
Image Landsat
US Dept of State Geographer

Дата съемки: 4.10.2013 44°04'20.85" С 63°42'57.70" В Высота над уровнем моря: 161 м обзор с высоты 3194.12 км

Google earth

Хавфсизлик тушунчаси

- ▶ **Хавфсизлик** - бу инсон фаолиятнинг шундай бир ҳолатики, бунда маълум бир эҳтимоллик билан, хавфларнинг юзага келиши бартараф қилинган бўлади.
- ▶ **“Хавфсизлик”** - бу инсонлар ўз олдига қўйган асосий мақсадлардан биттасидир.
- ▶ **ҲФХ** эса шу мақсадга, яъни хавфсизликка эришишнинг воситаси, йўли ва усулидир.

• **Ҳавфлар таксоманияси**

- Хавф кўп белгиларга эга бўлган **мураккаб иерархик** тушунча ҳисобланади.
- Модомики шундай экан, фаолият хавфсизлиги соҳасида илмий билимларни ташкил қилишда, хавфларнинг табиатини чуқур аниқлашда ва билишда **хавфларни таксономиялаш** муҳим роль ўйнайди.
- **Хавфлар таксономияси** - хавфларни маълум бир белгиси бўйича *классификациялаш, синфлаш ёки гуруҳлашдир.*

Хавфлар ҳозирги вақтда қуйидача таксономия қилинган:

а) келиб чиқиш табиатига кўра:

- табиий;
- техник;
- антропоген (инсон билан боғлиқ);
- экологик;
- аралаш (иккита ва ундан ортиқ).

б) расмий стандарт бўйича:

- физик;
- кимёвий;
- биологик;
- руҳий-физиологик.

в) салбий оқибатларининг юзага келиш вақтига кўра:

- ▶ импульсив (бирданига, тез);
- ▶ кумулятив (секин, тўпланиб, кейин, йиғилувчи).

г) ўрни, жойи, локализацияси (чегараланиши) бўйича:

- ▶ литосферадаги;
- ▶ гидросферадаги;
- ▶ атмосферадаги;
- ▶ космосдаги.

д) келтирадиган зарарига кўра:

- ▶ ижтимоий;
- ▶ иқтисодий;
- ▶ техник;
- ▶ экологик ва бошқа.

е) келиб чиқиш соҳасига кўра:

- турмушдаги;
- спортдаги;
- йўл – транспортдаги;
- ишлаб чиқаришдаги;
- ҳарбий соҳадаги ва бошқа

ж) структураси (тузилишига) кўра:

- содда, оддий;
- ҳосила (оддийларнинг таъсирида ҳосил қилинган).

з) инсонга таъсир қилиш характериға кўра:

- фаол (актив);
- суст (пассив), улар энергия таъсирида активлашади.

и) юзага келтирувчи оқибатиға кўра:

- толиқиш;
- касалланиш;
- жароҳатланиш;
- фалокатлар;
- ёнғин;
- ўлим хавфи ва бошқа.

Хавфлар номенклатураси

- *Хавфлар номенклатураси* - маълум белгисига кўра хавфларнинг тизимлаштирилган номи, тушунчалари рўйхатидир.
- Ҳозирги вақтда хавфлар *номининг биринчи ҳарфи бўйича алфавит тартибида* номенклатура қилинган.
- Аниқ ва мақсадли илмий изланишлар олиб борилганда ҳар битта алоҳида объектлар учун (ишлаб чиқариш, цехлар, иш жойлари, жараёнлар, касблар ва ҳ.к.) *хавфлар номенклатураси* тузилади.

- *Хавфлар номенклатурасининг* бир қисми қуйидагича:

аланга, алкоголь, бузилиш, ваҳима, вакуум, вулқон, ваҳима, газ, гербицид, дард, динамик зўриқиш, емирилиш, ёмғир, ёнғин, зўриқиш, захар, зилзила, ифлосланиш, ичкилик, касаллик, куйиш, лой, лат ёмоқ, лойқаланиш, лазер нурлари, магнит майдони, момақалдирок, метеоритлар, микроорганизмлар, макроорганизмлар, пульсация, пасайиш, радиация, резонанс, сирпаниш, тебраниш, ток уриши, тоймоқ, узилиш, урмоқ, ультратовуш, ҳужум, хавф, чарчаш, шамол, шовқин, электр токи, электр майдони, яхмалак.

Хавфлар квантификацияси

- Хавфлар квантификацияси - мураккаб тушунча бўлган хавфларни баҳолаш, сифат жиҳатдан аниқлаш учун **сонли тавсифларни** жорий қилишдир.
- Амалда квантификациянинг **сонли, балли** ва бошқа усуллари қўлланилади.
- Хавфларни квантификация қилиш учун, яъни **сонли баҳолаш** учун **“таваккал” (риск)** тушунчаси киритилган.

Хавфларни идентификациялаш

- ▶ **Хавфларни идентификациялаш** – хавфларни идентификациялаш деганда ҳаёт фаолияти хавфсизлигини таъминлашга йўналтирилган олдини олиш ва тезкор тадбирларни амалга ошириш учун хавфларнинг зарур ва етарли бўлган *миқдорий (сонли), вақтий, фазовий ва бошқа тавсифларни топиш, аниқлаш ва белгилаш жараёни* тушунилади.
- ▶ Идентификация жараёнида аниқ масалаларни ечиш учун муҳим бўлган хавфлар *номенклатураси, хавфларнинг содир бўлиш эҳтимоллиги, фазовий локализацияси, яъни юзага келиш жойининг координаталари, юзага келтирадиган тахминий зарари* ва шунга ўхшаш кўрсаткичлар аниқланади.

Назорат саволлари:

- Фаолият нима?
- Меҳнат нима?
- Фаолият жараёни моделини таърифланг.
- Хавф нима?
- Хавф таксономияси номенклатураси нима?
- Хавфлар келиб чиқиш табиати бўйича қандай гуруҳланган?
- Хавфлар расмий стандарт бўйича қандай гуруҳланган?
- Хавф квантификацияси ва идентификацияси нима?

Эътиборингиз учун раҳмат!